

CORRIE HAVERKORT
ED SPRUIJT

Kinderen uit nieuwe gezinnen

Handboek voor school en begeleiding

met medewerking van Jos Willems

LANNOO
CAMPUS

D/2012/45/241 - ISBN 978 94 014 0185 2 - NUR 840

Vormgeving: Anita Amptmeijer - bno, Agraphics Design
Zetwerk: Lettie Egberts, Scriptura Westbroek

Foto omslag: © Mostovyi Sergii Igorevich/Shutterstock.com

Foto's binnenwerk:

Blz. 18: Mostovyi Sergii Igorevich/Shutterstock.com

Blz. 34: Mandy Godbehear/Shutterstock.com

Blz. 44: Auremar/Shutterstock.com

Blz. 60: .shock/Shutterstock.com

Blz. 82: Wavebreakmedia/Shutterstock.com

Blz. 98: Elena Stepanova/Shutterstock.com

Blz. 110: Dmitriy Shironosov/Shutterstock.com

Blz. 136: Tyler Olson/Shutterstock.com

Blz. 158: .shock/Shutterstock.com

Blz. 182: Max Topchii/Shutterstock.com

Blz. 194: Vita Khorzhevska/Shutterstock.com

Blz. 208: lightpoet/Shutterstock.com

Blz. 226: Alon Brik/Shutterstock.com

Blz. 236: Dubova/Shutterstock.com

Blz. 244: Dmitriy Shironosov/Shutterstock.com

Blz. 254: oliveromg/Shutterstock

Blz. 25, 54, 71, 88, 133, 150, 217, 229, 264: Pauline Luijben, Welsum,
www.paulineluijben.nl

These pictures are used for illustrative purposes only. Any person depicted in these pictures is a model.

© Uitgeverij Lannoo nv, Tiel, 2012

Dit boek is een uitgave van Uitgeverij LannooCampus (Houten). LannooCampus maakt deel uit van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de uitdrukkelijk bij de wet bepaalde uitzonderingen mag niets van deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus
p/a Papiermolen 14-24
3994 DK Houten (Nederland)
Postbus 97
3990 DB Houten (Nederland)

www.lannoo-campus.nl

Inhoud

Inleiding 13

DEEL I: Introductie 17

- 1 School en gezin: leerkracht – leerling – ouders 19
 - 1.1 Inleiding 19
 - 1.2 De school als betekenisvolle plaats 19
 - 1.3 Wat heeft een leerkracht te maken met de thuissituatie? 23
 - 1.4 Schroom van de leerkracht 27
 - 1.5 Aandacht voor nieuwe gezinsvormen 28
 - 1.6 De schoolloopbaan van stiefkinderen 30
 - 1.7 Om te onthouden. School en gezin:
leerkracht – leerling – ouders 32

- 2 Een gewoon ongewoon gezin 35
 - 2.1 Inleiding 35
 - 2.2 Hoe het hoort 36
 - 2.3 Nieuwe gezinnen: samengesteld, stief, co- of roze? 37
 - 2.4 Van kerngezin naar eenoudergezin en stiefgezin 38
 - 2.5 De uitwonende ouder 40
 - 2.6 Om te onthouden. Een gewoon ongewoon gezin 42

DEEL II: Praktijk 43

- 3 Nieuwe gezinnen in de school 45
 - 3.1 Inleiding 45
 - 3.2 Een open houding 45
 - 3.3 Specifieke aandacht voor het kind 47
 - 3.4 Denigrerende opmerkingen 49
 - 3.5 Aandacht voor nieuwe gezinsvormen in de les 50
 - 3.6 Houding van de leraar 51
 - 3.7 Positieve geluiden van leerlingen 52
 - 3.8 De onzichtbare rol van de stiefouder 53
 - 3.9 Waarom aandacht op school voor leerlingen uit nieuwe gezinnen? 55
 - 3.10 Om te onthouden. Nieuwe gezinnen in de school 57

- 4 Communicatie met ouders uit nieuwe gezinnen 61
 - 4.1 Inleiding 61
 - 4.2 De steun van de leraar 61
 - 4.3 Gesprekken met de biologische ouders 62
 - 4.4 Gesprekken met ouder en stiefouder 63
 - 4.5 Oudergesprek over probleemkinderen uit nieuwe gezinnen 64
 - 4.6 Grenzen aan een gesprek 66
 - 4.7 De juiste inschatting maken over het nieuwe gezin 67
 - 4.8 Wat te doen als ouders het niet eens worden 72
 - 4.9 Lastige vragen van ouders en mogelijke antwoorden 73
 - 4.10 Om te onthouden. Communicatie met ouders uit nieuwe gezinnen 80

- 5 Schoolbeleid over de communicatie met ouders uit nieuwe gezinnen 83
 - 5.1 Inleiding 83
 - 5.2 Wie krijgt informatie? 83
 - 5.3 Flexibel of eenduidig 84
 - 5.4 Nog een protocol? 86
 - 5.5 Scheiding, stiefouders en huiselijk geweld 87
 - 5.6 Als er gedreigd wordt met ontvoering 89
 - 5.7 Als geweld de school in komt 90
 - 5.8 Leerkracht, intern begeleider, en schoolleiding: verschillende taken 91

- 5.9 De leerkracht 92
- 5.10 De interne begeleider 92
- 5.11 De schoolleiding 93
- 5.12 Taak van de ouders 94
- 5.13 Een beleidsdocument 95
- 5.14 Om te onthouden. Schoolbeleid over communicatie met ouders uit nieuwe gezinnen 96

- 6 Jonge kinderen tot circa 5 jaar 99
 - 6.1 Inleiding 99
 - 6.2 Informatie van ouders aan de pedagogisch medewerker en de kleuterleidster 100
 - 6.3 Jonge kinderen nemen spanningen waar 101
 - 6.4 Hoe ga je als beroepskracht om met ruziënde ouders? 102
 - 6.5 Communicatie met ouders die hun kinderen gescheiden opvoeden 104
 - 6.6 De komst van stiefouder en stiefkinderen 104
 - 6.7 Bespreekbaar maken van veranderend gedrag 106
 - 6.8 Wonen in twee huizen: het jonge kind 107
 - 6.9 Wat kan de pedagogisch medewerker of kleuterleidster concreet doen? 107
 - 6.10 Om te onthouden. Jonge kinderen tot circa 5 jaar 108

- 7 Kinderen op de basisschool 111
 - 7.1 Inleiding 111
 - 7.2 Uit de praktijk van de leerkracht 111
 - 7.3 Luisteren naar de leerling 113
 - 7.4 Goede bedoelingen van de leerkracht 114
 - 7.5 Niet bemoeien met ouders? 115
 - 7.6 De dynamische driehoek: school-ouders-leerling 117
 - 7.7 Emotionele of psychische informatie 119
 - 7.8 Vragen van leerlingen met betrekking tot loyaliteit 120
 - 7.9 Tussen twee vuren 122
 - 7.10 De keerzijde van de bloedband 122
 - 7.11 De kans om verbindend te zijn 124
 - 7.12 Het schoolplein als arena 128
 - 7.13 De school als niemandsland 129

- 7.14 Interview met de basisschool leraar van het jaar 2011 130
- 7.15 Om te onthouden. Kinderen op de basisschool 134

- 8 Leerlingen in het voortgezet onderwijs 137
 - 8.1 Inleiding 137
 - 8.2 Leerlingen aan het woord 138
 - 8.3 Kennisoverdracht of begeleiding? 139
 - 8.4 Uit de praktijk van de schoolpsycholoog 140
 - 8.5 Het meest voorkomende onderwerp 144
 - 8.6 Welzijn van kinderen uit stiefvader- en stiefmoeder-gezinnen 146
 - 8.7 Positieve invloed van stiefouders op jongeren 147
 - 8.8 De invloed van emotionele problemen op andere kinderen in de klas 148
 - 8.9 Opleidingsniveau, scheiding en nieuwe gezinnen 149
 - 8.10 Interview met de leraar van het jaar 2011 van het voortgezet onderwijs 152
 - 8.11 Om te onthouden. Leerlingen in het voortgezet onderwijs 157

- 9 Didactische werkvormen: nieuwe gezinnen. Van kinderopvang tot en met middelbare school 159
 - 9.1 Inleiding 159
 - 9.2 Een onhandige werkvorm of opmerking 160
 - 9.3 Voorbeelden van mogelijke didactische werkvormen 163
 - 9.4 Lesvoorbeeld 1: Verschillende soorten gezinnen. 164
 - 9.5 Lesvoorbeeld 2: Een eigen plek 166
 - 9.6 Lesvoorbeeld 3: Mijn gezin en ik 168
 - 9.7 Lesvoorbeeld 4: Zelfbeeld 172
 - 9.8 Individuele programma's van leerkrachten en begeleiders 175
 - 9.9 Tot slot: een plaats in de klas voor iedere leerling 179
 - 9.10 Om te onthouden. Didactische werkvormen: nieuwe gezinnen 179

- DEEL III: Gezinsvormen 181

- 10 Het gezin: spiegel van de tijd 183
 - 10.1 Inleiding 183

- 10.2 Het huwelijk als mondelinge overeenkomst 183
- 10.3 Het huwelijk als sacrament 184
- 10.4 Het wettelijk huwelijk en de kinderen 184
- 10.5 Moeder als verzorgster van het gezin 185
- 10.6 Keuzes en verandering: een ethische herbezinning 186
- 10.7 Minderheidsstress 189
- 10.8 Gekleurde bril 189
- 10.9 Het vooroordeel voorbij 191
- 10.10 Om te onthouden. Het gezin: spiegel van de tijd 191

- 11 Kinderen uit eenoudergezinnen 195
 - 11.1 Inleiding 195
 - 11.2 Volledig of onvolledig 195
 - 11.3 Onzeker begin van het eenoudergezin 198
 - 11.4 Na verloop van tijd 199
 - 11.5 Problemen en welbevinden 200
 - 11.6 Opvoeding en school 203
 - 11.7 Beeldvorming 204
 - 11.8 Positieve terugblik 205
 - 11.9 Om te onthouden. Kinderen uit eenoudergezinnen 206

- 12 Kinderen uit samengestelde gezinnen 209
 - 12.1 Inleiding 209
 - 12.2 Samengesteld gezin na echtscheiding 210
 - 12.3 Samengesteld gezin na overlijden 211
 - 12.4 Serieuze spanningen 212
 - 12.5 Stiefvaders 215
 - 12.6 Stiefmoeders 218
 - 12.7 De verschillen 218
 - 12.8 Inwonende en uitwonende ouder 220
 - 12.9 Sleutelpositie van de biologische ouder 221
 - 12.10 Vooronderstellingen van ouders en stiefouders 222
 - 12.11 Steun voor de leerling 223
 - 12.12 Handig om te weten: wat speelt er in een nieuw samengesteld gezin 224
 - 12.13 Om te onthouden. Kinderen uit samengestelde gezinnen 225

- 13 Kinderen uit co-oudergezinnen 227
 - 13.1 Inleiding 227
 - 13.2 Toenemend aantal co-oudergezinnen 227
 - 13.3 Voor- en nadelen voor kinderen 230
 - 13.4 Wat vereist een goed co-ouderschap? 231
 - 13.5 Als co-ouderschap niet meer gaat 232
 - 13.6 Co-ouderkind in de klas 233
 - 13.7 Om te onthouden. Kinderen uit co-oudergezinnen 235

- 14 Kinderen uit roze gezinnen 237
 - 14.1 Inleiding 237
 - 14.2 Verschillende vormen roze gezinnen 237
 - 14.3 Hoe gaat het met de kinderen? 238
 - 14.4 Vooroordelen 239
 - 14.5 Roze gezinnen op school 240
 - 14.6 Onderzoek naar 'bijzondere samenlevingsvormen' 242
 - 14.7 Om te onthouden. Kinderen uit roze gezinnen 243

- 15 Wettelijke regels in Nederland en Vlaanderen 245
 - 15.1 Inleiding 245
 - 15.2 Wetgeving in Nederland 245
 - 15.3 Wetgeving in Vlaanderen 247
 - 15.4 Gezamenlijk gezag of eenhoofdig gezag? 248
 - 15.5 Bij aanmelding op school 249
 - 15.6 Als ouders met gezamenlijk gezag het niet eens zijn 249
 - 15.7 Vervangende toestemming 250
 - 15.8 Wijzingen in de thuissituatie en de gevolgen voor het kind 251
 - 15.9 Welke rol heeft de stiefouder juridisch gezien? 251
 - 15.10 Om te onthouden. Wettelijke regels in Nederland en Vlaanderen 253

- 16 Interventies en voorzieningen 255
 - 16.1 Inleiding 255
 - 16.2 Hulp bieden of doorverwijzen? 256
 - 16.3 Landelijke hulpverleningsprogramma's 256
 - 16.4 Landelijke ondersteuning voor leerkrachten 262
 - 16.5 Hulp in crisissituaties 265

- 16.6 Particuliere mogelijkheden en mediation 268
- 16.7 Om te onthouden. Interventies en voorzieningen 269

Besluit en dankwoord 271

Bijlagen

1. Voorbeeld beleidsdocument voor leerkrachten over de relatie tussen school en ouders die hun kinderen gescheiden opvoeden 275
2. Voorbeeld schoolprotocol voor ouders bij echtscheiding 279
3. Meldcode huiselijk geweld 283
4. Voorbeeld beleidsdocument: Rouwgroep op school 285
5. Aanbevolen boeken 289
6. Websites 293

Literatuur 297

Lijst met geïnterviewden 301

Lijst met kaders 303

Lijst met tabellen 307

Inleiding

Veel voorkomende vragen

Wie nodig je uit voor een ouderavond als je weet dat een moeder niet tegelijk met de vader en zijn nieuwe vriendin wil komen?

Wat doe je als leerkracht als je merkt dat een kind zich moeilijk kan concentreren omdat het thuis voortdurend ruzie heeft met zijn stiefvader?

Wat doe je met een leerling die op school gepest wordt omdat zij twee moeders heeft?

Wanneer spreek je ouders aan als je vermoedt dat een leerling slechtere cijfers haalt of zich minder sociaal gedraagt als gevolg van het leven thuis?

Hoe kun je in de les aandacht besteden aan nieuwe gezinsvormen zodat ieder kind in de klas zich erkend en gezien voelt?

Waar trek je de grens tussen school en privé?

Wat is het schoolbeleid ten aanzien van het groeiend aantal kinderen uit nieuwe gezinnen?

Nergens komt 'thuis' zo de school binnen als wanneer het gaat om leerlingen uit nieuwe gezinnen. Voor leraren is het niet eenvoudig om op de juiste wijze en in de juiste mate te communiceren met leerlingen en ouders. In iedere klas komt gemiddeld 20 procent van de leerlingen uit nieuwe gezinnen. In Vlaanderen nog iets meer dan in Nederland. Onder nieuwe gezinnen verstaan we eenoudergezinnen, stiefgezinnen of samengestelde gezinnen, co-oudergezinnen, en gezinnen met twee moeders of twee vaders, de zogenaamde roze gezinnen.

Het aantal nieuwe gezinnen neemt zienderogen toe, vooral door het stijgend aantal scheidingen. Een scheiding is voor elke leerling ingrijpend en het daarna alleen wonen bij de moeder of de vader vaak een opgave. Maar niet alleen een scheiding, ook het overlijden van een van de ouders kan de oorzaak zijn van het ontstaan van een eenoudergezin. Na verloop van tijd ontmoeten de meeste ouders een nieuwe partner die in veel gevallen zelf ook kinderen heeft. Voor leerlingen is dit opnieuw wennen, zeker wanneer de moeder of vader samen gaat wonen met deze nieuwe partner. Uit Amerikaans onderzoek (Gelatt e.a., 2010) is zelfs gebleken dat de vorming van een samengesteld gezin nog meer stress bij kinderen kan veroorzaken dan de scheiding van de ouders. Naast alle veranderingen in het gezin is er ook nog de vaak ingewikkelde verhouding met de uitwonende ouder.

Deze voor kinderen ingrijpende gebeurtenissen vinden vooral plaats tijdens de schooljaren. Het loslaten van het bekende, het wennen aan het nieuwe en in veel gevallen het meemaken van een tweede scheiding – iets meer dan de helft van alle nieuwe gezinnen valt na verloop van tijd weer uiteen – is voor de meeste kinderen zwaar. Het zorgt voor veel onrust, onzekerheid en spanning en dit vindt zijn weerslag op de schoolresultaten en het welzijn van het kind. De school is in veel gevallen een stabiele factor. Wanneer de leerling goed contact heeft met de leerkracht en de medeleerlingen zal het op school veel steun kunnen ervaren.

Dit handboek biedt inzicht in de kenmerken van nieuwe gezinnen, toont cijfers uit recent Nederlands en Vlaams onderzoek en geeft achtergrondinformatie over de emotionele belevingswereld van de leerling. Bovendien geeft het boek tips en handvatten om in de lessen aandacht te besteden aan de verschillende nieuwe gezinsvormen, en een overzicht van interventiemogelijkheden. Leerkrachten en begeleiders komen aan het woord en er zijn diverse uitspraken van leerlingen opgenomen. De mees-

te uitspraken zijn met bronvermelding, sommige citaten zijn algemeen en anoniem en daarom zonder specifieke aanduiding.

Centraal staan de leerkrachten en opvoeders van kinderen van 0 tot en met 18 jaar. Zij staan voor de taak om het welbevinden en de leerprestaties van de leerlingen te bevorderen. Het boek is nadrukkelijk ook bedoeld voor leraren in opleiding.

Het boek bestaat uit drie delen: Introductie, Praktijk en Gezinsvormen. De 'Introductie' gaat over de relatie tussen school en gezin, waarbij de positie van de leerling centraal staat. Er wordt uitgelegd wat wij onder nieuwe gezinnen verstaan en hoe gewoon nieuwe gezinnen zijn in Nederland en Vlaanderen in de eenentwintigste eeuw.

Het deel 'Praktijk' gaat in op het communicatiebeleid en de communicatie tussen school en ouders uit nieuwe gezinnen. In elk hoofdstuk staan kinderen per leeftijdsgroep centraal: jonge kinderen, kinderen in het basisonderwijs en leerlingen in het voortgezet of secundair onderwijs. Tussen deze hoofdstukken zijn geen scherpe grenzen. Met name hoofdstuk 7, 'Kinderen op de basisschool', bevat informatie die ook voor de leerkracht in het voortgezet onderwijs of secundair onderwijs relevant is. Deel twee wordt afgesloten met een aantal didactische werkvormen.

Deel drie 'Gezinsvormen' gaat in op enkele achtergronden, zoals de ontwikkeling van het gezin in de loop van de tijd en diverse vormen van nieuwe gezinnen: kinderen uit eenoudergezinnen, nieuw samengestelde gezinnen, co-oudergezinnen en roze gezinnen. Het boek gaat verder met de wettelijke regels over nieuwe gezinnen in Nederland en Vlaanderen, en met het bespreken van interventies en voorzieningen. Ter afsluiting volgt een aantal praktische en informatieve bijlagen.

Deel I

Introductie

I

School en gezin: leerkracht – leerling – ouders

1.1 Inleiding

Zodra het kind de school binnenkomt, komt ook het gezin van het kind de school binnen. Het leven thuis bepaalt sterk de ontvankelijkheid van het kind op school. Dit geldt voor jonge kinderen maar ook voor pubers en adolescenten. Wanneer er thuis ingrijpende veranderingen hebben plaatsgevonden, zoals een echtscheiding, het overlijden van een ouder, of de komst van een stiefouder, heeft dit direct zijn weerslag op de concentratie en de leerprestaties van de leerling. Wanneer die opmerkelijk dalen, staan leerkrachten voor de taak te achterhalen waar dit vandaan komt. Is er op school iets dat niet aansluit? Of speelt de gezinssituatie een rol? En wat ga je vervolgens als leerkracht doen?

1.2 De school als betekenisvolle plaats

School is belangrijk. Het onderwijs bepaalt veel van onze mogelijkheden, met een goed diploma heb je meer kans op een passende baan. Dankzij stimulerend onderwijs voelt een leerling zich gesterkt in de maatschappij. School is de plek waar kinderen leren denken en gevormd worden tot ontwikkelde mensen.

In een mensenleven neemt de schooltijd een grote en betekenisvolle plaats in. We hebben allemaal herinneringen aan onze eigen schooltijd.

Soms plezierige en goede, soms minder prettige. Dit laatste kan een gevolg zijn van slechte cijfers of magere studieresultaten. Het kan ook het gevolg zijn van het gevoel dat het thuis niet zo goed ging en dat leerkrachten daar niet of nauwelijks van op de hoogte waren.

Als leerkracht sta je voor verschillende taken. De eerste taak is het overbrengen van kennis en hiermee kinderen en jonge mensen de kans bieden om hun mogelijkheden te benutten en te ontwikkelen (Nussbaum, 2011). Hiervoor moeten de leerlingen goed geïnformeerd worden over verschillende vakgebieden. Ze moeten geactiveerd en uitgedaagd worden.

Naast kennisoverdracht is de school ook de plek om te leren samenleven. Kinderen ontdekken er wat ze willen en tegelijkertijd leren ze gevoelig te zijn voor wat anderen willen. Leerlingen moeten daarom op school leren onderzoeken, argumenteren en debatteren. Opdat ze volwassenen worden die in staat zijn na te denken en te reflecteren op hun omgeving, hun werk, hun eigen leven en dat van anderen. Zodat ze zelf vorm kunnen geven aan een zinvol leven. Voor Aristoteles was een goed leven – datgene waar we allemaal naar verlangen en streven – in de eerste plaats goed samenleven. De school is bij uitstek de plaats om dit te beoefenen. Naast het gezin.

Zodra kinderen de kinderopvang of de school binnenstappen (of ze nu 2, 11 of 17 zijn) nemen ze hun eigen wereld mee: hun gezin. De plaats waar ze hun eerste woorden hebben geleerd. Waar de eerste afspraken zijn gemaakt over wat wel en niet kan. Waar de eerste indrukken de diepste zijn als het gaat over traditie, omgang met elkaar en de wijze waarop de samenleving wordt gezien. In de klas ontmoeten school en gezin elkaar.

Na de schooldag is het gezin de plaats waar de leerlingen weer naar teruggaan. Waar (in meer of (zeer) mindere mate) geluisterd wordt naar de belevenissen van het kind, waar het geholpen wordt met huiswerk, of waar gesproken wordt over schoolkeuzes. Ook in de woonkamer ontmoeten gezin en school elkaar.

Het leven thuis bepaalt voor een belangrijk deel de ontvankelijkheid van het kind op school. Niet alleen wanneer het jong is, maar ook wanneer het puber is of adolescent. Als het thuis niet goed gaat, vindt dit zijn weerslag op de concentratie van het kind, op het welbevinden in de klas, en op de schoolprestaties. Wanneer die opmerkelijk dalen, staan leerkrachten voor de taak te achterhalen waar dit vandaan komt. Is er op school iets dat niet